

Rasmus Æreboe.

“Hans portræt viser os det samme som hans bog (*Autobiografien* – lph), Opvakthed og Kækhed lyser ud af hans Træk. Hans pen føres af den samme sikre Haand, som har grebet om Pistol og Kaarde” (Carl S. Petersen i *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, s. 858).

MALERI AF UKENDT KUNSTNER, U.D. PRIVATEJE. FOTO KIT WEISS.

Rasmus Æreboe

Portræt af en dansk pioner i russiske studier

Af Peter Ulf Møller

Sjette bind i Beringiana-serien præsenterer en lovsamling med en helt central plads i Ruslands historie. Loven præsenteres i en dansk oversættelse fra begyndelsen af 1700-tallet, der samtidig er den første oversættelse herhjemme af en russisk bog. Oversættelsen er udført og kommenteret af en fynsk skippersøn, der har sin helt specielle, farverige plads i de dansk-russiske forbindelsers historie. Hans navn er Rasmus Æreboe.

Rasmus Æreboe blev født 1685 i Svendborg, i mildt sagt beskedne kår. Det blev ikke sunget for hans vugge, at han skulle blive holbergtidens betydeligste danske memoireforfatter og en pionerskikkelse i danske studier af Rusland. Sit livs eventyr fortalte han selv i moden alder i sin *Autobiografi*, til oplysning og belæring for sine børn. Det er en skæbne, der i grundrids minder om den grimme ællings: Ligesom senere H.C. Andersen gik også Æreboe “først saa gruelig meget Ondt igjennem” – og så blev han om ikke ligefrem en svane, så dog embedsmand i kongens København, med sit på det tørre. Hans *Autobiografi* mangler dog Andersens romantiske selvhyldest til det kreative geni, selvom Æreboe ikke uden selvfølelse understreger betydningen af sit “gode Hoved”, karakteristisk nok i kombination med “Arbeydsomhed og Flittighed”.¹ Æreboe tilhører klart en epoke, hvor sund fornuft og boglig lærdom stod i højere kurs end i romantikkens guldalder, og hvor man anede Guds styring bag de hændelser i den enkeltes liv, man i dag nøjes med at kalde spil af tilfældigheder eller skæbnens luner. Sin

---

¹ RÆ, s. 74.

religiøse anelse om Guds medvirken udtrykker Æreboe i selvbiografiens grandiose åbningssætning:

Naar ieg rettelig overveyer Guds stoere, ubegribelige Huus[hold]-ning med mig og Forsyn over mig fra min første Fødsels Time og indtil denne Dag, har ieg med allerstørste Aarsag at tacke den tree eenige Gud for ald Naade og Barmhiertighed, som [han] mig [i min] Livs Tiid har ladet vederfaret frem for mange tusinde Menisker.²

I løbet af den 250 sider lange handlingsmættede selvbiografi resulterer Guds styring i ikke mindre end 25 redningsaktioner, hvor Rasmus på forskellige alderstrin slipper helskindet, eller i hvert fald nogenlunde levende, ud af stærkt livstruende situationer. Forfatteren holder nøje regnskab med sine livsfarer og den fortsatte frelse ovenfra. Da han som lille dreng i selskab med en flok større knægte stager sig ud i Svendborgsund på en isflage, og isflagen pludselig går i stykker, er det allerede hans anden "yderlige Livs Fare".³ Den unge Æreboe bliver dog ikke straks meget klogere, for da han som ni- eller tiårig bruger den frisk tilisede Svendborgbugt som glidebane, braser han igen igennem på dybt vand. Det var så hans fjerde livsfare – og endnu et symptom på tidligt vovemod og påfølgende sejlivethed.

En mere vedvarende fare, der truede Æreboe gennem barndom og ungdom, var fattigdommen. Rasmus' skipperfar døde i 1693, endnu før sønnen var fyldt otte. Faderens død efterlod familien ruineret, da han havde påtaget sig et skibsbyggeri, han aldrig fik fuldført. Moderen var svagelig og ude af stand til at forsørge sin dreng. Derfor blev farbroderen, der ligesom faderen var skipper, men bosat i Næstved, overtalt til at tage nevøen til sig. Det regner Æreboe for afslutningen på sin barndom. Hans ungdom begyndte i 1696, da han kun 11 år gammel blev hentet af farbroderen og sejlet til Sjælland, medbringende en formue på 2 rigsdaler 8 skilling samt "Sølv Knapper til een Trøye, hvilken sidste blev bortstaaen fra mig".⁴ I Næstved blev han ansat som tjenestedreng hos en kapellan, der gav ham logi, men ikke kost. Han spiste dog hos sin farbror, når denne ikke var til søs. Det var han imidlertid ofte, og Æreboes største materielle ambition under skole-

---

² Ibid., s. 3.

³ Ibid., s. 13.

⁴ Ibid., s. 21.

gangen i Næstved latinskole var at få et dagligt måltid mad. Det lykkedes kun i perioder. “Denne ælændige og forskrækkelig Sult blev saa sterk, at ieg ønskede engang, da ieg saa, at der blev sat et ½ Fad Byggrød for een Hund, at ieg var i Hundens Stæd og den igien i mit Stæd”.⁵ Tilværelsen på sultegrænsen fortsatte under studietiden ved “Academiet” (Københavns Universitet), hvor Æreboe læste teologi, stod studiet og fattigdommen igennem og blev kandidat i præstebranchen i februar 1709. Selvbiografien er en oplysende og tankevækkende kilde til dansk studenterliv tidligt i 1700-tallet – næsten tre århundreder før Statens Uddannelsesstøtte.

Det mest overraskende og ubegribelige ved Guds husholdning med Rasmus var nok den drejning, hans liv tog i retning mod Rusland netop i foråret 1709. En studiekammerat gav ham et vink om, at kommandør, senere viceadmiral Just Juel, søgte en latinkyndig privatsekretær til at ledsage ham på hans forestående sendefærd som *envoyé extraordinaire* til Rusland. Æreboe mødte op til jobsamtale hos den fornemme herre, og skønt studentens tøj var lurvet og han selv mærket af sult, fnat og den nys overståede eksamenslæsning (“ieg lignede i alle Stycker min Fattigdom”, skrev Æreboe i selvbiografien⁶), faldt mødet heldigt ud. Æreboe fik stillingen og et forskud på 20 rigsdaler til at rette op på garderoben. Hans venner så med vantro en ny Æreboe folde sig ud af sin ramponerede studenterpuppe. En af dem forærede ham oven i købet en messingforgylt kårde og lånte ham 10 rigsdaler til “een locket Paryck”;⁷ som han kunne skjule sin skurvede isse under. Fra hyblen på Regensen stod han den 20. juni 1709 til søs på den kongelige lastdrager *Færøe* for at påbegynde rejsen til Peter den Stores rige.

Trods sit forbedrede ydre måtte Æreboe under parykken kæmpe en betydelig indre kamp for at klare kulturspringet fra gejstlig til verdslig, fra fattig student til kommandørens nære medarbejder. I selskab med officerer, kadetter og Just Juels øvrige følge oplevede han sin egen mangel på horisont og levemåde. Mens han med en vis succes havde deltaget i latinske disputer, såkaldt mundkrig, på Valkendorfs Kollegium om emner som jødernes pandespænder, havde hans nye bekendte været vidt omkring i verden. Al hans teologiske lærdom kunne ikke hindre, at han følte sig underlegen på grund af sin dybe vankundighed i verdslige emner. Foruden latin mestrede han oldgræsk og hebraisk, men da han på landlov fik lyst til en øl i Pillau

---

5 Ibid., s. 24.

6 Ibid., s. 53.

7 Ibid., s. 76.

(nu Baltisk, ved Königsberg/ Kaliningrad), måtte han bede en lakaj bestille den for ham på tysk.

En stor del af Æreboes arbejde var at føre Just Juels officielle dagbog for missionen til Rusland og at lave koncepter til og renskrifter af hans korrespondance. Men selv dette skrivearbejde var noget ganske andet, end hans studier havde forberedt ham til. Han mærkede – og fik også at vide – at både hans skrivemåde, opførsel og tale smagte “alt for stærck af Skoelegang og Studenterskab”.⁸ Men det blev snart bedre, Æreboe begyndte at forstå sin arbejdsgivers “Sind og Stiil”,⁹ og der udviklede sig et harmonisk arbejdsfællesskab mellem dem. Æreboe skulle også sætte sig ind i russiske forhold, på grundlag af den medbragte litteratur om landet. Den omfattede bl.a. rejseskildringer af svenskeren Petrus Petrejus (Stockholm 1615) og tyskeren Adam Olearius (Slesvig 1647), som dog begge afspejlede det gamle Rusland før Peter den Store og derfor var under hastig forældelse. Desuden tidens nyeste russiske grammatik på latin, Heinrich Wilhelm Ludolfs kortfattede *Grammatica Russica* (Oxford 1696). Her var Æreboe mere på hjemmebane, for russisk er ligesom latin et indoeuropæisk sprog med et velbevaret system af deklinationer og konjugationer. Fra sin teologiske hjemmebane hentede Æreboe også den sproginlæringsteknik at sammenligne Det Nye Testamente i dansk oversættelse med den russisk-kirkeslaviske bibel. Da Just Juel bemærkede sin sekretærs flid, ansatte han i Narva en selvlært russiskkyndig købmandskarl, Christian Eisentraut, som sproglig støttepædagog. Eisentraut forstod ikke et kuk af grammatikken, men han kunne hjælpe Æreboe med udtalen og den praktiske sprogbeherskelse: “I hvor tungt og langsomt dette var, saa kom ieg på een 6 Ugers Tid saa vidt, at ieg i Huus Sager og ved et Bord kunde forklare mig nogenlunde”,¹⁰ konstaterer Æreboe. På den videre rejse gjorde han god nytte som tolk, når da ikke Peter den Store pånødede ham så meget vodka, at han tabte enhver evne til sproglig kommunikation.

Sejladsen til Rusland var ikke ufarlig, for Den Store Nordiske Krig rasede på 10. år, også på Østersøen. Skønt Danmark havde holdt sig udenfor siden freden i Travendal i 1700 med Sverige, holdt den svenske flåde et vågent øje med dansk søtrafik til Rusland. Men 27. juli 1709, mens Æreboe endnu befandt sig i Pillau, fik danskerne af en kurer besked om, “at Kongen

---

8 Ibid., s. 83.

9 Ibid., s. 83.

10 Ibid., s. 90.

af Sverrig var aldeelis slagen af Tsaren ved Pultawa i Cosackenland”.¹¹ Det var Peter den Stores største militære triumf, og sejren over Karl 12. af Sverige var også en prægtig nyhed for danskerne, der hermed fik nyt mod på at indtræde i krigen og genvinde Skåne.

Rusland befandt sig ved Juels og Æreboes ankomst endnu midt i sejr-rusen. Da den danske delegation nåede frem til Moskva, oplevede den nytårsdag 1710, med Æreboes ord, “det prægtigste Siun, som i vores Tiider er seet”,¹² da en stor del af de i alt 36.000 svenske krigsfanger i triumf blev ført gennem byen sammen med erobrede faner og standarter, kedeltrommer og kanoner. Æreboe havde svært ved at få armene ned, selv på mange års afstand, og mente, med sin klassiske baggrund fra teologistudiet, at optoget var “det størdste og herligste siden de gamle Rommeris Tiider her i *Euro-pa*”.¹³ Delegationen blev dog længe nok i Rusland til også at modtage nyheden om danskernes knusende nederlag i slaget ved Helsingborg 10. marts 1710. Selv kom Juel og hans følge ganske tæt på de militære begivenheder, da envoyéen fulgte i Peter den Stores spor på tsarens uheldige felttog mod tyrkerne. Det endte med russisk nederlag og freden ved Prut i slutningen af juli 1711.

Gennem disse ufredstider havde Vorherre særlig travlt med at holde hånden over Æreboe: Ni af hans livs overhængende livsfarer opstod netop under den første Ruslandsrejse. Rejsen sluttede 13. april 1712, da Æreboe steg i land i Helsingør efter næsten tre år på farten.

Rasmus Æreboe stod efter hjemkomsten fortsat i Just Juels tjeneste, men da Danmark nu var i krig med svenskerne, tilbragte viceadmiralen sin sommer med at krydse i Østersøen som øverstbefalende på orlogsskibet «Havfruen». Med 70 kanoner og en besætning på 520 mand skulle skibet genere svensk sejlads mest muligt. Til det hverv behøvede Juel ingen sekretærbistand, og Æreboe havde derfor frie hænder til at gøre lige, hvad der passede ham. Han huskede det senere som “det fornøveligste af all min Livs Tid”,¹⁴ hvor han havde brugt sommermånederne til bl.a. at lære mere russisk – og til at oversætte *Den Ryssiske Lov*.

Mod slutningen af årets kampagne mod svenskerne lå “Havfruen” sammen med femten andre danske orlogsskibe for anker ved Dragør, og

---

11 JJ, s. 31.

12 RÆ, s. 96.

13 Ibid., s. 97-98.

14 Ibid., s. 167.

Juel benyttede lejligheden til at hidkalde sin sekretær. Besøget på viceadmiralens skib gav imidlertid anledning til “min 19de yderlige Livs Fahre”, fortæller Æreboe i sin *Autobiografi*.¹⁵ Under formiddagsandagten om bord havde skibsmanden listet sig ned under dækket for at stjæle lidt af brændevinstønden, men var kommet til at antænde spiritusdampene med sit lys, så der stod en stikflamme ud af spunshullet. Da kun en tynd trævæg skilte tønden fra krudtkammeret, var situationen kritisk, og røgen skabte almindelig panik. Juel bevarede dog fatningen, og skibsmanden nåede at få ilden under kontrol, før “Havfruen” sprang i luften.

Under den fornyede kontakt med viceadmiralen fik Æreboe, efter noget tovtrækkeri, lov til at foretage sin anden rejse til Rusland, for at afhente folk og udstyr som Juels delegation havde efterladt i Moskva. Ud over det officielle formål med rejsen havde Æreboe sine personlige grunde af kommerciel art, som hans ældre jeg grundigt fortrød og i selvbiografien advarede sine børn imod at gentage. Som social opkomling, der selv havde følt suset ved at iføre sig lokket paryk, kunne han sætte sig ind i de nyeuropæiserede russeres glæde ved denne kunstige og kostbare hårpragt og vurdere det markedsmæssige potentiale. Han tog en chance. For en del af de rejsepenge, Juel havde betroet ham, indkøbte han parykker og rav i Danzig, og han ansatte endog en tjener til at hjælpe sig med at transportere og bevogte handelsvarerne. I starten af december 1712 nåede han frem til det russiskbesatte Riga. Her stødte han på Juels efterladte mandskab, der allerede uden Æreboes hjælp var på vej hjem. Dermed var den officielle del af hans mission faktisk bortfaldet, men tilbage stod det helt nødvendige salg af varerne indkøbt for de betroede midler. Situationen tvang ham til at sende sin tjener og rejsekammerat på handelsrejse til først Skt. Petersborg og så Moskva. Imens ventede han selv otte uger i den usikre by, hvor det var svært at finde logi, og han oplevede sin tyvende livsfare, da en russisk oberstløjtnant, med våben i hånd, ville sætte ham ud af hans lejede værelse. Faren for ikke at kunne afregne de betroede midler var dog nok mere tyngende, moralsk set. Men i sidste øjeblik kom tjeneren tilbage med penge på lommen efter sin salgsrejse til Ruslands hovedstæder, og Æreboe nåede hjem til København i foråret 1713 med æren i behold.

Æreboes spekulation i parykker på det russiske marked røber hans bekymring for, hvad der skulle blive af ham efter hans formentlig tidsbegrænsede tjeneste hos viceadmiralen. Skønt han havde færdedes i diplo-

---

15 Ibid., s. 173.

matkredse og ved hoffer, var der ikke noget sikkerhedsnet, der varigt garanterede ham mod socialt tilbagefald til den elendighed, han kendte fra barndommen. At opnå denne sikkerhed, i form af et fast embede, viste sig at kræve endnu en ruslandsrejse.

Kort efter hjemkomsten fra Riga fik Frederik IV brug for at sende en kurer til tsaren med et fortroligt brev. Søgelyset blev rettet mod Æreboe, som fik kongelig forsikring om et præstekald efter veludført mission. Der var dog det væsentlige minus ved tjansen, at kureren af sikkerhedsgrunde, for at undgå opmærksomhed fra svenske orlogsskibe, skulle krydse Østersøen i en åben jolle, ført af en norsk kaperkaptajn ved navn Peter Flyver. Planen var nærmest umulig, i bedste fald hasarderet. Vorherre selv måtte da også, for 21. gang, holde sin skjærmende hånd over Æreboe, da jollen i stormvejr var ved synke et pænt stykke øst for Bornholm. Men den 17. august 1713, efter 23 dages desperat sejlads og roning, kunne Æreboe stige i land ved det russiske fort Kronslot på øen Retusaari i den Finske Bugt, ud for Skt. Petersborg. Gennem selvbiografien benytter han flere gange det kunstgreb at fremvise sin egen elendighed gennem en tilskuers reaktion. I dette tilfælde er det den russiske admiral Creutz' frue, der låner øjne til selvbeskrivelsen: "da denne gode Dame så mig, græd hund hiertelig over min Skikkelse, som sandelig var heel bedrøvelig at see, og det som meere var, mit Skjorte paa mit Legeme var sort af Forraadnelse, mine uldne Klæder stank iligemaade af Forraadnelse som et Aadsel".¹⁶ Men tsaren fik sit brev og var behørigt imponeret. Han noterede hændelsen i sin dagbog og forærede budbringeren 50 dukater i guld.

Æreboe fik imidlertid ikke det præsteembede, han var blevet stillet i udsigt. Efter skuffelsen tilsmilede kongens nåde ham dog atter, på nådens uforudsigelige vis. Han blev modtaget i audiens på Gottorp Slot, hvor eneherskeren ønskede ham til lykke med hvervet som *Notarius publicus* i København. Det var en overrumplende udnævnelse til et embede, han ikke havde søgt, men som han dog i kraft af bl.a. sine efterhånden erhvervede sprogkundskaber havde visse kvalifikationer til at bestride. Først og fremmest var det en fast stilling. Han tiltrådte notarembetet den 1. marts 1715. Forinden nåede han dog at få tilbud om endnu en Ruslandsrejse, denne gang som legationssekretær for en ny dansk envoyé til Rusland. Men

---

16 Ibid., s. 203.

Æreboe takkede nej, med den begrundelse at han foretrak “et sikkert og roeligt Brød i Stæden for et u-sikkert og uvidst, hvorved det da forblev”.¹⁷

Hermed var selvbiografiens fortællende grundstruktur fuldbyrdet: den dramatiske bevægelse fra barndom mod ungdommen med trængsler og farer, omskiftelser og rejser, til en lykkelig hjemkomst med ro, stabilitet og borgerligt familieliv i lykke og kristen fortrøstning. Æreboe var gift to gange, først i 1717 med Karen, født Wartberg (1696-1724), og anden gang i 1726 med Catharina Maria, født Alsberg (1706-1754). Fra de to ægteskaber var ni børn i live, da Æreboe satte punktum for sin selvbiografi, formentlig sidst i 1739. For dem var det, han fremlagde sit liv, så de “kand læse det og tage sig her og der Exempler deraf, jfald at de saa vel som ieg skal omtumles paa Verdens vidtløftige Bane”.¹⁸ Hvis selvbiografien skulle nå frem til læsere uden for familiekredsen – en mulighed Æreboe altså ikke udelukkede – så forsikrede han, at han snarere havde fortiet ting end smurt for tykt på – “og lader ieg for Resten eenhver dømme, hvad han vild”.¹⁹

De fleste vil nok dømme sådan, at den uforglemmelige del af Æreboes livsdrama er den, der ligger før den lykkelige finale med fast ansættelse og relativ velstand, og ganske særligt den del, der knytter sig til hans oplevelser i Rusland. Hans energiske medleven i en dramatisk historisk tid, hvor Rusland var Danmarks allierede, og hans anstrengelser for at formidle en dybere forståelse af den nye russiske stormagt i Norden, på basis af et oparbejdet solidt kendskab til sproget, giver ham en ganske særlig plads i danske studier om Rusland. Det er fristende at kalde ham *den første danske slavist*, hvis denne betegnelse ikke allerede var fast reserveret til Caspar Wilhelm Smith (1811-1881), som var den første til at beklæde den lærestol i slavisk filologi, som i 1859 oprettedes ved Københavns Universitet. Alligevel kan de mange danskere, der har lært russisk siden 1963, hvor sproget blev indført som ordinært gymnasiefag på linje med fransk, med rette betragte sig som åndelige børn af Æreboe, der så tidligt og hovedsageligt ved egen hjælp, satte en ny standard for russiskkundskaber herhjemme.

Ved sin død i 1744 efterlod Æreboe tre betydelige skriftlige arbejder, der hver på sin måde afspejler hans virke i Rusland og hans pionerindsats i russiske studier. Det ene er hans *Autobiografi*, der blev udgivet to gange i 1800-tallet, i en noget moderniseret version ved Burman Becker i 1862, og i

---

17 Ibid., s. 222.

18 Ibid., s. 4.

19 Ibid., s. 4.

en mere teksttro udgave ved Gerhard L. Grove i 1889. Det andet er Just Juels dagbogsoptegnelser, der er nedskrevet og i et vist omfang medfattet af Rasmus Æreboe i hans egenskab af sekretær. Værket blev udgivet i 1893, ligeledes ved Gerhard L. Grove, under titlen *En Rejse til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser af Viceadmiral Just Juel, dansk Gesandt i Rusland 1709-1711*. Det tredje efterladte arbejde er Æreboes svendestykke i den russiske filologi, hans oversættelse af det store russiske lovkompleks fra 1649. Det imponerer ikke blot ved sprogkyndigheden bag selve oversættelsen og den baggrundsviden, der ligger i Æreboes kommentarer, men også i kraft af selve det tekstvalg, Æreboe har truffet. Han kunne umuligt have fundet et skrift, der bedre viste datidens russiske samfund fra top til bund, fra tsar til slave, præsenteret gennem den mangfoldighed af forhold, som landets øvrighed fandt, krævede lovmæssig regulering. Dette arbejde udgives her for første gang, ved Lars P. Poulsen-Hansen.